

METAHAIKU

Fodor Ákos: HASADÓ ANYAG

„lábam előtt ült / egy madár, majd felröppent – / Nehezebb lettem.” Az idézet Fodor előző kötetéből való, a vers *A haiku* címet viseli. Azt a formát látjuk magunk előtt, mely Fodor számára egyre kizárólagosabban a megszólalás foglalatja. Költészetét – most csak erre a főformára redukálva – a haiku lehetőségei teremtik meg és határolják be. „Ugyanazt írom” mondja, s valóban lírai anyagának hasadásai a haiku formavilágában homogenizálódnak. A haiku Fodor teremtette versvilágát magából a formából, magát e formát a Fodor-versből kell és lehet csak megérteni.

A haiku – eredetét tekintve ősi japán versforma – lényege a természetábrázolás volt. Ez a rendkívül kötött (háromsoros, 17 szótagból álló – 5, 7, 5 – rímtelen, hangsúlyos) forma belekerülvén az európai líra újkori történetének viharos évszázadaiba megőrizte zárt, szesz és pontos jellegét. Harmóniájának, szimbólumrendszerének, természetközpontúságának alakváltozásait akkor érthetjük meg, ha e forma modern történetét a *ki-jelentés* terminusában ragadjuk meg. E néhány sorból és szóból álló vers az evidenciák megszűnésének és megkérdőjeleződésének újkori világában határ-forma: a még megszólalás a már elcsendülés metszéspontján a nyelvet, harmóniát, kommunikációt már kétségbevonja, de még ezek lehetőségét állítja. Pontossága nem a közös tudásból származik: önmagát nevezi meg, hasítja ki az anyagból, mely a „közösség” számára nemlét, s mivel nemlét, nem állítható róla, hogy van vagy

hogy legyen. Csak kíméletlen pontossággal ki-jelenthető. E forma „veszélye” kettős: az alkotás oldaláról a pontosság és a kíméletlenség álarcában jelentkező pontatlanság és szétcsúszás: a blöff; a befogadás oldaláról pedig a „szórakozott” vagy „túl mély” odafigyelés: a belehelyezkedés modern pólusai. Azért beszélünk ki-jelentésről és nem ki-mondásról, mert a haiku valamilyen jelentést bocsát ki, de *kimondani* nem mond ki semmit – ez éppen e forma lényegéből fakad – „tükrökben: tükrök: / köztük színes kis szemét: / helyben-cikázás:” és „mire bármit is / észrevettél – hallgass. Nem / tudom: miről be”.

Fodor Ákos költészetének egyanyagúságát a határhelyzet teremtette meg: „mi nyomtalanul / eltűnt kint: belénszökve / rendezkedni kezd”. Fodor három kötetének kulcsszavai rendre: a szeretet, a világ és a meta... A három kötet szétválasztása pusztán „technikai” kényszerűség, lírai anyagának hasadásait mesterségesen elkülönítő teoretikus gesztus. Ez az egyneműség azonban zenei értelemben polifónikus: „Persze, csak a mozart-érvényes zenék, melyekben maga a Közeg működik (s nem / holmi epikus-látványos iránymozgás zajlik és fejtődik) az egy – (mindent!) – anyagúság derűs / érettségében:...” Az egyes tételek csakis oly módon léphetnek fel, hogy már eleve *benne-rejlenek*, bennefoglaltatnak az előzőekben, együtthangzanak, hiszen az egy-minden-anyagúság hasadásai. Éppen ezért Fodor haiku-lírája nem „fejlődik”, hanem *variálódik*. A kö-

vetkező két idézettel összefoglalom azt a két „variációt”, mely előző kötetecinek alapszólamát jelentette: „Szeretni szeretek semmi mást” mondja első kötetében. A másodikból egy haiku: „jelentős helyen, / istenbátamögötti / időben élünk”. A szeretet és a világ kijelentése előző két kötetében a haikuforma transzcendálásához, ahhoz a ponthoz jutott el, ahol a haiku vagy *elballgat* vagy *metahaiku* formájában létezik tovább. Előző kötetekben mind a két lehetőségét előkészítette. Az elhallgatás és a metahaiku egyaránt a líra *antropologizálását* jelenti. Előző kötetében még így ír: „Általános Megszólított! / adjj több fényt! / Ez csak fizika: nem gyönyörködtem a meta- / ;”. Ugyanakkor már ebben és az első kötetben is megtalálható jelen kötetének alapszólamát előidéző dallam. „Ám a kusza sorocskák közt nagy rendet vágva / a RADÍR: nyomán fehéren fölizzik a várva- / várt, a tiszta nagy meta-poéma!” És még egy idézet első kötetéből: „Szűkszavúságra, elhallgatásra jó (?) okunk van az *alapos* talán / megfelelőbb jelző lehetne; . . .” Utolsó idézet a második kötetből: „ikrásodsz, mézem, / színed mélyül, aranyom, / borom, erősödsz; / hunyoroghatok-e még / fényedben, napom?”. A vers címe: *Egy haiku túlcsoordul*. A szeretet és a világ ki-jelentésének közege már tartalmazza a forma transzcendálását, a túlcsoordulást, a *metaformát*. A fizikai világ (szeretet, jelen stb.) haikuba foglalása a meta-fizikait hordozza. A három kötetből kiemelt alapszólamok az anyag megtisztulásának és megmaradásának esélyeit jelentik. A megtisztulás esélye: az ítélet, abból a nézőpontból, „mely nem bandzsít önmagába: / nem ítél, nem menteget; / *tág*, mint a gyerekszemek: / lennék isten kamerája”. A nézőpont koordinátáinak precíz meghatározása ez: a distan-

cia felvétele. Az ítélet, mely „diagnózis”, „kérdés”, „üzenet” formájában fogalmazódik meg, negatívban rajzolódik ki (*A szabadság*). A fizikai világ megfigyelése: a jelenlétesztés: nem-lét, Fodor szavával „árnyékvilágcsúcs: lélekvesztőhely”. Fodornál ez egybeesik a líra antropologizálódásával, mely a formára nézve metahaikut, esszét jelent. Mostani kötetében írja: „*magadra ítéllek*”. (Les Adicux). Az egyanyagúság polifóniája (I) azt jelenti, hogy ebben a kötetben is tovább kell, hogy éljenek az előző kötet szólamai, oly módon azonban, hogy alapszólamként most a meta. . . lép elő. A kérdés: „– Miért nem inkább szociofilozó / pszicho-ökonoceterát tárgyal / versezet?!” már jól ismert előző kötetekből, akárcsak a szeretet, az emlékezés vagy a világ „diagnózis”. (E folytonosságot jelzik azok a versck – például a *Diagnózis*, *Axioma*, *Pénélopé* –, melyek sorszám-mal ellátva behálózják a három kötetet.) A meta-poéma első kötetében tűnik fel, mint a törlés, a Radírozás eredménye. A meta-forma Fodor számára a *megtisztulás* esélye, melynek a „fizikai világban” a sterilizálás a párhuzamos fogalma. A tisztulás tehát nem a jelenlét, hanem a meta-jelenlét kategóriája. „ha csak egyetlen zokni is tisztulni / kezd a viselés következtében; / stb.: / fölülvizsgálom / nézeteimet és világomat” (*Fogadalom*) „Meta-vers” először a második kötetben tűnik fel: „ha közelebb van: / *élesebben* látni, hogy / elérhetetlen” (*Metaoptika*). Mostani kötetében olvashatjuk a *Metaoptika II*-t. „Nagyon figyelj, mert a világot / *teszed is* azzá, aminek látod”. A metaforma antropológiai nézőpont. Ez a megtisztítás aktausa, mert „A JELENLÉT a botrány esélye: ilyen közelségben / az érzés harcol és csorbul, az érzék kifoszt, / a cselekvés amputál, egy

szó megölhet". Ez a distanciapont, melynek tükrében ilyenek látjuk a szabadságot: „távolodóban / hirdetem hűségesen: / csillagot fénye". A metaforma a kiteljesedett distancia: nézőpont, mely a megtisztításban a világ, a jelenlét, a szeretet, a Másik stb. *elérhetetlenségét*, távolságát, választhatatlanságát jelenti ki. Megannyi haiku tanúskodik: megszűnt a „viszony”, a „társasélet”, a kapcsolat. A fizikai együttlét, a jelenlét *nem érvényes*. „súlypontom kívül / esik jelenségem: / aki fog – nem bir” (Meta-Metafizika). A metanézőpont: „napszem”, „isten kamerája”, melyből Fodor poétikáját – kiteljesedett formában: metapoétikáját – megalkotja. E metapoétika középpontja, szervezőelve: a *szabadság*. Pontosabban: a szabadság, mint hiány. Jelen kötetének első versében e „legdrágábbról”, „egyetlenről” mondja: „ez a túlsúly”. A metapoétika tette: a fizikai világ szabadságnélküli botrányának transzcendálása: „függesszük *oda* a sort, / ahonnan a fölemelt / figyelem jónéhányszáz- (??)nyi / szívszorító-boldog szabad- / eséshez *juthat*” (*Metapoétika*). Mit jelent a metahaiku közegében a „magadra ítélek” és, hogy „*Magadat* ne hagyj elgazosodni”? Ki ez a lírai „meta-én”? Fodor, ellentétben például a haiku másik jelentős magyar költőjével Oravecz Imrével, nem alapít a létező világ ellenében egy másikat, Oraibit, lírai énje nem lesz egy másik – lakható – világ polgára, noha ez a dallam is megszólal lírájában éppen úgy, mint az én felदारabolódásának, megszűnésének nagy lírai hagyományokkal rendelkező szövege („szórakozottan / másvalaki arcával / mosolyodtam el”). Nem alkot tehát *másik univerzumot*. Az örökbefogadás, az emlékezés, az a *nyom*, mely a hazát, az ént láthatóvá teszi, pontosabban *negatív kirajzolódását*, meta-létét, ha nem is

teremt meg, de posztulálja: „emlékezésem / haván lábnyomuk vezet / haza magamból”. (Ebből a szempontból kellene költészetében, a hó, hópehely motívumának vándorlását végigkövetni.) E három vékony kötet mindegyike tartalmaz műfordításokat (örökbefogadásokat) és tartalmaz (az utolsó két kötet) egy-egy olyan szöveget is, mely elüt kötetének alaphangjától. (Mostani kötetében egy ciklus például Hazafi Verai János múlt századi költő, hangján szólal meg.) Továbbá minden kötetében találhatunk „esszéket”, melyek egy-egy író, költő, zeneszerző hangjait idézik (Mozart, Brahms, Ady, Szép Ernő, Kosztolányi, Krúdy, Weöres, Pilinszky, Szentkuthy, Tandori stb.). Nem a múlt vagy a kultúra világa áll előttünk, mint lehetséges és/vagy vágyott ellen-világ, hanem az *érvényesség meta-léte*: „(milyen *érvényes* / lett arcom: két tenyered / zárójelében!)” Nem a másikban való hit, tudás vagy remény ígézetéről van már szó, hiszen „itt ülök én és / gondolataim se száll- / nak sehová se”. Az érvényességet éppen a túlsordulás, a meta-nézőpont alapozza meg. Ez ugyanis minden tudás, érzés, kapcsolat evidenciájának hiányát jelenti: „tudom, hogy fontos: / nem tudom: szeretjük-e / a maradandót?” Fodor szavával azt mondhatjuk, hogy a metahaiku minta (*Részegség*), mely az anyag elmosódása után meg kell, hogy maradjon.

Azt mondtuk fentebb: a metahaiku esszé, a forma transzcendenciája. Fodor az *elhallgatásig* redukálta és bővítette saját líráját, pontosabban a haikut. A *csendről* ma már tudjuk, hogy nem csupán a forma része, hanem lehet *maga a forma*. A distancia végiggondolása: a némaság. Az a „napszem”, ahonnan hiány és evidencia még, mint „kavics és tenyér / simulása” meglátható és megformál-

ható, de, amelynek „folytatása” a csend. A hiány nem ragozható. Így szól a kötet utolsó haikuja: / „titkom ne firtasd: / fölhasítod labdád: se / tudás – se játék”. Ahol nincs tudás és játék – ott a csend.

Az ő versformája az *antropológiai csend* pillanatába jutott. Más-képpen fogalmazva: az *esély*, az *ér-*

vényesség a csend kiteljesedett állapota. A befejezésül idézett vers – egy József Attila-töredék parafrázisa – „játéka”, „fájdalma”, „emléke” és „hiánya” a kiteljesedett metahaiku: „Irgalom, édes – / anyám, mama, nézd, jaj kész / ez a vers is!”

KARDOS ANDRÁS

TISZTA SZÍVVEL

Három szabolcsi költő versei

Németh László nyilatkozta még 1946-ban: „A *vidéki folyóiratok célja az volna, hogy helyi feladatokat találjanak. Ha tényleg helyi csoportok életét szolgálják, jó -, de ha csak néhány pesti író szerepeltetnek, az csupán szerkesztősi. Mennél tagoltabb egy ország szellemi élete, annál gazdagabb”.*

Azóta a magukra valamit is adó megyékben, városokban egymást követették a közművelődési, szépirodalmi folyóirat-alapítások; tegyük hozzá: zömmel sikeres, szerencsés-kezü alapítások. Legtöbbjük ma már több évtizedes főnállással dicsekedhet. Antológiák is jöttek, amolyan kísérőként. Pár esztendeje pedig szerzők önálló köteteit is odahelyezik az olvasó asztalára.

Az országos „szabványhoz” alkalmazkodtak a szabolcsiak is. Fél évtizede költőik, íróik munkacsapataba verődtek, s *Hogy a virág megmaradjon* címmel mintegy százharminc verssel tizenhárom költő antológiáját adták ki. E lapokról lépett most ki három költő önálló kötetecskével a nyíregyházi Móricz Zsigmond megyei Könyvtár kiadásában, s a *Katona Béla* szerkesztésében megjelenő *Tiszta szívvel* füzetek sorozatában.

Tán sehol nem oly terhes-nehéz egy országrész gondja-baja bűrája alól „szellemi terméket” kínálni a világnak, mint éppen e tájakon. Egyfelől a nagy meseálmódó *Krúdy Gyula* szavai kötnek: „A Nyírség Magyarország legszebb tája. Írni róla